

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Т.П. Добрунік, к.е.н., доцент

Одеський національний економічний університет

***Ключові слова:** фермерські господарства, тенденції розвитку, розмір земелкористування, ефективність, конкурентоспроможність.*

***Анотація.** В статті проаналізовано основні показники розвитку та ефективності діяльності фермерських господарств Одеської області. Визначено основні проблеми їх функціонування в сучасних умовах. Запропоновано перспективні напрямки ефективного розвитку та посилення їх конкурентних позицій на ринку.*

Вступ. Сучасні реалії розвитку аграрного сектору економіки в умовах поглиблення міжнародної економічної інтеграції сідчать про пріоритетність вирішення проблем, пов'язаних зі сталим розвитком підприємницьких структур агробізнесу, серед яких належне місце посідають фермерські господарства. Розвиток фермерських господарств характеризується нестабільністю і значним ступенем ризику господарювання в умовах мінливого зовнішнього середовища, що негативно позначається на показниках ефективності їх виробничо-господарської діяльності. У процесі трансформаційних змін більшість фермерських господарств опинились у критичному стані через недосконалість системи організаційно-економічних та фінансово-кредитних механізмів господарювання. Тому актуалізується проблема забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку фермерських господарств на основі обґрунтування перспективних напрямків їх діяльності, розробки відповідних заходів щодо посилення конкурентних позицій на ринку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженню проблем організації, розвитку та ефективності діяльності фермерських господарств присвячено наукові праці таких провідних економістів-аграріїв, як П.Т. Саблука [1], В.Я. Мессель-Веселяка [2], Л.Л. Мельника, П.М. Макаренка [3, 4], Л.Ю. Мельника, М.Й. Маліка та багатьох інших.

Більшість науковців вважають, що фермерство в країнах з ринковою економікою є пріоритетною організаційно-правовою формою господарювання в агросфері. Разом з тим, вони зазначають, що ефективність і життєстійкість фермерських господарств визначається не тільки ефектом приватного господарювання, але й дією багатьох чинників, серед яких чільне місце займають розміри господарства. За досвідом країн заходу проблема досягнення оптимальних розмірів фермерських господарств розв'язується у розвитку таких процесів (тенденцій) у сільському господарстві як: кооперація, спеціалізація, корпоратизація, інтеграція, концентрація виробництва [3, с. 147-148].

Незважаючи на багатоаспектний науковий доробок вітчизняних авторів відносно висвітлення проблем ефективності функціонування фермерських господарств, в умовах активізації ринкового середовища подальшого наукового обґрунтування вимагають питання щодо визначення основних напрямків забезпечення ефективного розвитку фермерських господарств з урахуванням регіональних особливостей їх функціонування. Метою статті є вивчення основних тенденцій та ефективності виробничо-господарської діяльності фермерських господарств в Одеській області, що дозволить визначити основні напрямки регулювання і стимулювання їх розвитку на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин аграрний сектор України представлений різними формами господарювання, серед яких найпоширенішою різновидністю приватного підприємництва є фермерські господарства.

Одеська область має провідні позиції серед інших областей і займає перше місце в Україні за кількістю фермерських господарств, яка у 2010 р. становила 5766 господарств. У користуванні фермерських господарств знаходиться 334,0 тис. га власних та орендованих земель.

Основною тенденцією розвитку фермерських господарств за останні роки є зменшення їх загальної кількості, розмірів землекористування та скорочення виробництва сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка розвитку фермерських господарств Одеської області

Показники	Роки					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість господарств	6213	6255	6164	5903	5840	5766
Площа сільгоспугідь, тис. га	331,2	362,6	361,4	361,7	345,0	334,0
В середньому на 1 господарство сільгоспугідь, га	53	58	59	61	59,1	58,0
Чисельність працюючих, всього, чол	13594	12506	10965	9655	9127	8473
Валова продукція сільського господарства, млн. грн.	277,9	323,9	161,8	452,1	336,8	360,0
Валова продукція в розрахунку на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	83,9	89,3	44,8	125,0	97,6	107,8
Валова продукція в розрахунку на 1 працюючого, тис. грн.	20,4	25,9	14,8	46,8	36,9	42,5

Аналізуючи динаміку розвитку фермерських господарств області, необхідно відзначити, що зменшення їх кількості обумовлено негативним впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників на розвиток підприємництва в аграрній сфері в умовах суцільної економічної кризи.

Характерною особливістю фермерських господарств в умовах сьогодення є недостатня цінова конкурентоспроможність більшості видів сільськогосподарської продукції, яка обумовлена зростаючою техніко-технологічною відсталістю, неефективним використанням виробничо-ресурсного потенціалу. Все це призвело до різкого зменшення обсягів виробництва продукції за останні роки, зниження ефективності використання землі та продуктивності праці. Водночас, слід зазначити, що у фермерських господарствах області найменш продуктивно, порівняно

з іншими формами господарювання, використовуються сільськогосподарські угіддя: у розрахунку на 100 га в 2010 році вироблено 107,8 тис. грн. валової продукції, тоді як по сектору сільськогосподарських підприємств в цілому - 150,7 тис. грн.

На думку науковців-аграріїв, одним з основних чинників, які позитивно впливають на ефективність функціонування фермерських є розміри їх землекористування, оскільки збільшення оброблюваної землі сприятиме дотримувannya агротехнічних вимог, науково обґрунтованих сівозмін, застосуванню інтенсивних технологій [4, с. 95].

В цілому по Україні середній розмір фермерського господарства у 2010 році становив 103,3 га, по Одеській області - 58 га. Більшість господарств в області є малими за розмірами формами аграрного підприємництва (понад 60% мають розміри до 50 га), що зумовлює певні особливості ведення виробничо-господарської діяльності та не дозволяє їм раціонально використовувати виробничий потенціал, забезпечувати високу врожайність сільськогосподарських культур та окупність витрат.

Сучасний стан сільськогосподарського виробництва, вказує на те, що зміна форми власності і господарювання не призвели сьогодні до появи ефективного власника. Фермерські господарства, не дивлячись на значну питому вагу в кількості господарюючих суб'єктів (85,7% до загальної кількості), посідають порівняно незначне місце у виробництві продукції сільського господарства області. Питома вага у загальному виробництві валової продукції сільського господарства області у 2010 році становила 7,8%. При цьому основним напрямком діяльності фермерських господарств є виробництво продукції рослинництва, доля якої складає 97,% загального обсягу виробленої продукції.

Пристосування фермерських господарств до мінливого ринкового середовища визначило економічну доцільність і виробничу орієнтованість переважної більшості підприємців на вирощування обмеженого переліку високоліквідних культур, які забезпечують прибутковість цих господарств.

За рівнем прибутковості виробництва продукції рослинництва лідирують зернові та технічні культури. Серед зернових культур найефективнішим є виробництво пшениці і кукурудзи на зерно, рентабельність яких у 2010 р становила 23% та 44,8%, що перевищує середній показник по Україні відповідно на 2,8 та 14,7 в.-п. Найбільш стабільна динаміка спостерігається по ефективності виробництва соняшнику, зростання рентабельності за 2008 – 2010 роки відбулось на 30 відсотко-пунктів і становило у 2010 році 53,5%.

Пріоритетність у загальному виробництві продукції рослинництва, серед якої високим рівнем рентабельності та значною часткою у посівних площах відзначаються зернові та насіння соняшнику зумовлює загальний стабільний рівень рентабельності виробництва у фермерських господарствах (рис. 1). Виробництво продукції тваринництва на протязі досліджуваного періоду залишається збитковим.

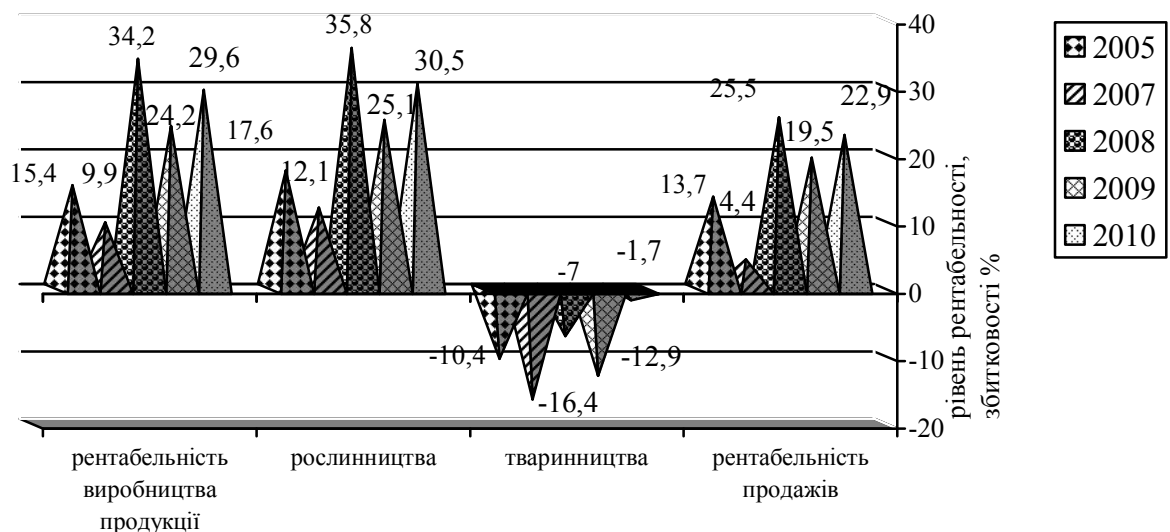

Рис. 1. Рівень рентабельності виробництва та продажів сільськогосподарської продукції в фермерських господарствах Одеської області

Слід зазначити, що збільшення прибутковості фермерських господарств в окремі роки відбувається у відриві від зниження собівартості продукції, тобто за рахунок підвищення реалізаційних цін на основні види сільськогосподарської продукції. В аграрному секторі економіки функціонує витратний механізм господарювання. Підвищення собівартості

сільськогосподарської продукції зумовлено не стільки зростанням ресурсомісткості, скільки значним здороженням матеріально-технічних та паливно-енергетичних ресурсів. Особливо ця тенденція виражена у 2009 році, коли під дією інфляційних процесів та соціально-економічної нестабільності в країні рівень рентабельності фермерських господарств знизився на 10 відсотко-пунктів відносно 2008 року.

У зв'язку з недосконалістю чинного законодавства, недостатньою державною підтримкою діяльність фермерських господарств не принесла бажаних результатів. Неналагоджена ефективна система матеріально-технічного і виробничого обслуговування, обмежена доступність до ринків збуту, відсутність інформації про реальні ціни на окремі види продукції призводить до зменшення обсягів виробництва і реалізації продукції, зниження доходів і, в наслідок цього, втрати позицій на ринку.

З метою підвищення прибутковості виробництва фермерські господарства повинні використовувати, насамперед, внутрішні можливості щодо забезпечення ефективного використання наявного виробничо-ресурсного потенціалу та проведення маркетингової діяльності. Оскільки основним джерелом формування доходів для багатьох сільгосп підприємств є реалізація виробленої продукції, то основою маркетингової роботи повинна стати розробка оптимальної програми виробництва основних видів продукції відповідно до вимог ринку і потреб споживачів з урахуванням внутрішніх можливостей використання наявного ресурсного потенціалу, що дозволить оптимізувати отримання прибутків на одиницю залучених у виробництво земель та інших ресурсів. Вибір виробничої програми повинен оцінюватися з урахуванням переваг ведення високоефективних галузей, їх вдалого сполучення, адекватності до регіональних природно-кліматичних умов господарювання, що дозволить врахувати вплив агробіокліматичного та агротехнологічного потенціалу на якість продукції, забезпечить конкурентні переваги підприємств за рахунок зниження собівартості продукції.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таки чином, сьогодні незаперечний факт, що фермерські господарства є рівноправною формою підприємницької діяльності у сфері агробізнесу. Стратегічний розвиток фермерських господарств повинен бути орієнтований на збільшення обсягів виробництва і підвищення якості продукції при опитмальних затратах на її виробництво, що в свою чергу забезпечить високий рівень ефективності їх діяльності та конкурентоспроможності.

Основними напрямками забезпечення стабільного ефективного розвитку фермерських господарств та зміцнення їх позицій на ринку мають стати:

- оптимізація розмірів землекористування, що дозволить більш раціонально та ефективно використовувати виробничий потенціал та сучасні інтенсивні агротехнології виробництва;

- формування та реалізація власної стратегії розвитку на основі розробки оптимальної програми виробництва основних видів продукції з метою максимізації отримання прибутків на одиницю залучених у виробництво земель та інших ресурсів;

- поглиблення інтеграційних процесів і кооперування виробничої діяльності фермерських господарств, що дасть можливість господарствам отримувати додаткові прибутки від реалізації продукції переробки, забезпечить вирішення проблем матеріально-технічного і технологічного оснащення виробництва;

- активізація державної підтримки фермерських господарств.

Наведені пропозиції сприятимуть в перспективі підвищенню ефективності та конкурентоспроможності фермерських господарств, отриманню прибутків, необхідних для забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва.

Подальшого дослідження потребує більш детальне обґрунтування організаційно-економічних чинників впливу на ефективне функціонування фермерських господарств.

Добруник Т.Ф. Анализ развития и эффективности функционирования фермерских хозяйств.

В статье проанализированы основные показатели развития и эффективности деятельности фермерских хозяйств Одесской области. Определены основные проблемы их функционирования в современных условиях. Предложены перспективные направления эффективного развития и укрепления их конкурентных позиций на рынке.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, тенденции развития, размер землепользования, эффективность, конкурентоспособность.

Dobrunik T.P. The analyzis of the farms functaonage development and effectiviness.

The main indicators of the development and efficiency of the Odesa regioinal farms are analyzed in the article. There were determined the main problems of the farms functioning in the modern world. The perspective directios of the effective development and sthregthening of the competetive postions in the market are also suggested.

Key words: farms, development tendency, land-use extent, efficiency, competetiventss.

Література

1. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. - №4. – С.19-37.
2. Мессель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні /В.Я. Мессель-Веселяк //Економіка АПК. – 2010. - № 9. – С.5
3. Макаренко П.М. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку світового сільського господарства /П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник //Економіка АПК. – 2008. - № 3. – С. 145 – 152.
4. Макаренко П.М. Економічний потенціал різних форм аграрних підприємств /П.М. Макаренко Л.Л. Мельник //Економіка АПК. – 2011. - №7. – С. 89–97.
5. Статистичний щорічник України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Статистичний щорічник Одеської області [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>.